

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNDE KUR’AN TİLAVETİNİN ÖNEMİ

Rukiye GÖGEN^a
Selahattin CENGİZ^b
Dürdane BULUT^c

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 13.03.2025
Kabul Tarihi: 11.06.2025
Yayın Tarihi: 30.06.2025

Atıf

Gögen R., Cengiz S. & Bulut D. (2025). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin eğitiminde Kur'an tilavetinin önemi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 23-50.
<https://doi.org/10.53112/tudear.1656785>

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu'ndan 09.08.2024 tarih ve 2024/6 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Değerlendirme

Çift taraflı kör hakemlik.

Benzerlik

Yapıldı. intihal.net

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans

CC BY-NC 4.0

Yazar Katkıları

Rukiye Gögen: %50
Selahattin Cengiz: %35
Dürdane Bulut: %15

Öz

Bu çalışmanın amacı zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin Kur'an tilavetine verdikleri tepkiyi ortaya koymak ve değerlendirmektir. Araştırmada, bu amaçla, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum (vaka) çalışması kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu Niğde Özel Eğitim Uygulama Okulu 3. Kademe'de yer alan ve on dört ile yirmi bir yaş aralığında bulunan 53 zihinsel yetersizliği bulunan öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma, öğrencilerin kendilerini rahat hissettikleri sınıf ortamında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında öğrencilere Şuara Suresi'nin 69-104. ayetleri dinletirilmiştir. Kur'an tilaveti öğrencilere dinletilirken sadece ses cihazı kullanılmış ve öğrencilerin verdiği cevapların görsel çağrışımlardan etkilenmemesi için onlara herhangi bir dinî içerikli görsel izlettirilmemiştir. Öğrencilerin Kur'an tilaveti dinlerken sergiledikleri davranışlar her sınıftaki iki özel eğitim öğretmeni tarafından birbirlerinden bağımsız olarak yazılı kayda alınmıştır. Tilavet sonrasında sınıftan çıkarılan çocuklar teker tekrar içeri alınmış ve dinledikleri tilavetten kısa bir yeri tekrar dinlemeleri sağlanmıştır. Sonrasında öğrencilere "Dinlediğin ne?", "Aklına ne geldi, ne hissettin?" soruları yöneltilmiştir. Araştırma kapsamında öğrencilerin verdiği cevaplar ile özel eğitim öğretmenlerinin yazılı ve sözlü kayıtları birlikte değerlendirilerek Kur'an tilavetinin zihinsel yetersizliğe sahip bireyler üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu ortaya koymak hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda zihinsel engel grubuna giren otizmli öğrencilerin Kur'an tilavetinin dinî içerikli bir unsur olduğunu fark edebildikleri ve olumlu tepki verdikleri, down sendromlu öğrencilerin sakinleşerek duygusallaştıkları, orta ve ağır zihinsel engelli öğrencilerin ise çok dikkatle dinleyerek sakinleştiği görülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bu veriler Kur'an tilavetinin zihinsel engelli bireyler üzerinde olumlu bir etki bıraktığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Zihinsel engel, Kur'an, Tilavet, Öğrenci.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, e-mail: rukiye@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-0725-4578

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, e-mail: selahattincengiz@gmail.com ORCID: 0009-0001-2288-4236

^c Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, e-mail: dbulut5851@gmail.com ORCID: 0009-0007-1473-4178

THE IMPORTANCE OF QURAN RECITATION IN THE EDUCATION OF MENTALLY HANDICAPPED STUDENTS

Article Information

Article Types: Research Article

Received: 13.03.2025

Accepted: 11.06.2025

Published: 30.06.2025

Citation

Gögen R., Cengiz S. & Bulut D. (2025). The importance of Quran recitation in the education of mentally handicapped students. *Turkish Journal of Religious Education Studies*, 19, 23-50.
<https://doi.org/10.53112/tudear.1656785>

Ethical Statement

Ethical principles were followed during the preparation of this study. For the study, ethics committee approval was received from Sivas Cumhuriyet University Social Sciences Scientific Research Proposal Ethics Evaluation Board dated 09.08.2024 and numbered 2024/6.

Review

Double-blind.

Plagiarism

Yes. intihal.net

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

License

CC BY-NC 4.0

Author contributions

Rukiye Gögen: %50

Selahattin Cengiz: %35

Dürdane Bulut: %15

Abstract

The aim of this study is to reveal and evaluate the reactions of mentally disabled students to Quran recitation. A case study was used in the study. The sample group consists of 53 mentally disabled students between the ages of fourteen and twenty-one, who are in the 3rd stage of Niğde Special Education Practice School. The study was carried out in the classroom and the students listened to verses 69-104 of Surah Shuara. The behaviors of the students while listening to the Quran recitation were recorded in writing by two special education teachers in each class independently. After the recitation, the children who were taken out of the classroom were taken back in one by one and made to listen to a short part of the recitation they had listened to again. Afterwards, the students were asked the questions "What did you listen to?" and "What came to your mind, what did you feel?" The answers given by the students and the written and verbal records of the special education teachers were evaluated together. As a result of the research, it was seen that students with autism could realize that the recitation of the Quran had a religious content and reacted positively, students with Down syndrome calmed down and became emotional, and students with moderate and severe mental disabilities calmed down by listening very carefully. These data obtained reveal that the recitation of the Quran has a positive effect on individuals with mental disabilities.

Keywords: Religious education, Mental disability, Quran, Recitation, Student.

^a Assistant Professor, Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Education, Department of Philosophical, Social and Historical Foundations of Education.

^b Master's Student, Niğde Ömer Halisdemir University, Institute of Social Sciences, Department of Fundamental Islamic Sciences.

^c Master's Student, Sivas Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History and Arts.

Giriş

Eğitim bireyin kendini gerçekleştirmesinde, toplumsal hayata dâhil olabilmesinde, kendine ait haklarını tanıyıp bu haklara erişebilmesinde çok önemli bir unsurdur. Eğitimde fırsat eşitliğinin bir gereği olarak toplumun bütün bireyleri eğitim alma hakkına sahiptir. Bireyin yaşamına değer katan bu önemli haktan özel gereksinimi olan bireylerin yararlanabilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçları ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Din eğitimi alanındaki eğitim öğretim ihtiyaçları ise hem Milli Eğitim Bakanlığı hem de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanmaktadır.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim hakkı ülkemizde anayasal olarak güvence altına alınmıştır. T.C. Anayasası'nın 42. Maddesinde temel öğretimin bütün vatandaşlar için zorunlu olduğu ve devletin özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için tedbirler alacağı ifade edilmiştir. Hatta 15. Maddesinde *“Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır.”* ifadesiyle özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin engel durumlarının eğitim hakkından mahrum bırakılmaları için bir sebep olamayacağı ve uygun şartlar sağlanarak eğitim imkânlarından yararlanacakları net bir şekilde vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 24. Maddesi'ne göre engelli bireylerin kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin en üst derecede gelişiminin sağlanması; topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması, engelleri nedeniyle eğitimden dışlanmamaları, genel eğitim sistemi içerisinde ihtiyaç duydukları desteği almaları ve eğitime tam ve eşit katılabilmeleri için gerekli destek ve tedbirin sağlanması vurgulanmıştır.

Özel eğitim ihtiyacı bulunan bireyler arasında önemli bir grubu zihinsel engele sahip olan kişiler oluşturmaktadır. Zihinsel engel doğumdan önce, doğum sırasında ve sonraki gelişim sürecinde oluşan çeşitli nedenlerden dolayı bireyin zihin, sosyal, olgunluk, psikodevimsel gelişim ve fonksiyonlarında sürekli yavaşlama, duraklama ve gerileme görülmesi durumudur. Bunun neticesinde birey yaşlarına göre 1/4 ve daha yüksek oranda gerilik ve yetersizlik yaşayarak normal eğitim programından yararlanamamaktadır (Özsoy, Özyürek & Eripek, 2002, s. 156). Tıbbi, sosyolojik, psikolojik ve eğitim bilimleri açısından farklı tanımlamaları yapılan zihinsel engellilik tanımlarının ortak noktası bireyin akranlarına göre sosyal uyumda, psikodevimsel gelişimde ve zihin gelişiminde gerilik yaşaması durumudur (Enç, Çağlar & Özsoy, 1981, s. 230).

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere yönelik farklı alanlarda oldukça fazla sayıda araştırma bulunmaktadır (Yükselen, 2007, ss. 43-52; Kumcağız, Bozkurt & Kurtoğlu, 2018, ss. 1-9; Demir, Özcan ve Kızılırmak, 2010, ss. 53-58; Ayyıldız, Şener, Kulakçı & Veren, 2012, ss. 1-

12; Şahin & Şahin, 2020, ss. 236-242; Çağlayan, 2014, ss. 91-101; Karaca, Sarı & Ağca, 2017, ss. 21-33; Güldenoğlu, 2008, ss. 51-63). Ancak din eğitimi alanında özel eğitim ihtiyacı olan bireylere yönelik çalışmalar sınırlı olduğu gibi özellikle zihinsel engelli bireylerin din eğitimine yönelik araştırmalar daha da kısıtlıdır. Bu çalışmalardan biri “Orta-Ağır Zihin Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yönelik Hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi” başlıklı makaledir (Polat & Acuner, 2024). Araştırmada, özel eğitim uygulama okulunda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programının Özel eğitim ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu makale Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretim programının, program geliştirme süreçlerine katkı sağlayacak önemli bir araştırmadır.

Din eğitimi alanında doğrudan zihinsel engelli bireylerin eğitimini ele alan önemli bir diğer çalışma “Zihinsel Engelli Kaynaştırma Öğrencilerine Yönelik Din Eğitimi: Yarı DeneySEL Bir Çalışma- Destek Eğitim Odası” başlıklı makaledir. Yarı deneySEL yürütölen bu araştırmanın örnekleme grubunu kaynaştırma yoluyla eğitim alan altı zihinsel engelli öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada bireysel eğitim programının zihinsel engelli öğrencilerin din eğitimi başarılarına etkisi ve bu öğrencilerin dini öğrenme düzeylerini incelemek hedeflenmiştir (Karasu & Şimşek, 2018, ss. 1579-1606).

Özel eğitim alanında kapsamlı bir kitap çalışması olarak *Özel Eğitimde Din Eğitimi* (Özdemir & Başkonak, 2018) başlıklı eser sayılabilir. Bu eserde farklı engel grubundaki bireylerin din eğitimi ele alınmış ve “Zihinsel Engelli Bireylerde Din Eğitimi” başlıklı bir bölüme de yer verilmiştir (Demir, 2018). Bu eser, alanında ilk olması hasebiyle büyük önem taşımaktadır.

Bir diğer çalışma “Özel Eğitim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Çeşitli Açılardan İncelenmesi” başlıklı makaledir (Demir, 2017). Makalede Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (Okulu) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabı içerik, görsel biçim, anlatım, etkinlikler ve değerlendirme çalışmaları açısından çok yönlü olarak incelenmiştir. Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi kitabının daha işlevsel olabilmesi için yapılan önemli bir çalışmadır.

Engelli bireyler üzerinde kapsamlı yapılan çalışmalardan biri de *Türkiye’deki Lise Mezunu İşitme Engellilerin Din Eğitiminde Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci ve Eğitimci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezidir (Başkonak, 2016). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmada; Türkiye’nin farklı illerinde bulunan 25 işitme engelli birey ve 25 eğitimci araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda işitme engelli bireylerin kendilerine sunulan din eğitiminden memnun oldukları; ancak hem örgün hem yaygın din eğitimi veren kurumlarda bu öğrenciler için hazırlanmış olan kitapların eğitim seviyelerine uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ortaya konan önemli sonuçlardan biri de işitme engelli bireylerin ebeveynlerinin genellikle Türk

işaret dilini bilmemelerinden kaynaklı olarak çocukların dinî gelişimlerine yeterince katkı sağlayamamalarıdır.

Bu makalede ele alınan araştırma konusuna yakın bir çalışma olarak *Dini Musiki Uygulamalarının Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli Çocukların Öz Saygısına Olan Etkisi* başlıklı tez örnek gösterilebilir (Özsağır, 2017). Araştırma 8-15 yaş aralığında özel eğitim ve rahabilitasyon merkezinde eğitim gören zihinsel yetersizliği olan 33 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen deneysel bir çalışmadır. Araştırma kapsamında farklı makamlarda ilahiler öğrencilere dinletirilmiştir. Araştırmada dinî musiki uygulamalarının hafif zihinsel engelli çocukların benlik saygısı düzeylerinde artış sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Kur'an okumanın birey üzerindeki etkisini ele alan çalışmalardan bir diğeri de *Kur'an Okumanın Ergenlik Dönemi Bireyler Üzerindeki Etkileri (Sakarya ve İzmit Kur'an Kursları Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezidir (Kılıç, 2010). 305 kişi üzerinde uygulanan anket formu ile araştırma verileri toplanmış ve araştırma sonucunda Kur'an okumanın ergenlerin Allah ile bağını güçlendirdiği, onlarda ahlaki duyguları geliştirdiği, hayata olumlu bakma alışkanlığı kazandırdığı, ibadetleri yerine getirmede daha hassasiyet oluşturduğu ve maddi ve manevi hastalıklara şifa olarak görüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

Literatüre bakıldığında zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerine dair çalışmaların da yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmalar arasında önemli bir araştırma olarak *Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde Problem Çözme ve Dini Başaışıkma* başlıklı yüksek lisans tezi örnek verilebilir (Kaya, 2014). Yaşları 19-65 arasında değişen 150 ebeveyn üzerinde Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaışıkma Ölçeği'nin kullanılarak araştırmanın verileri toplanmıştır. Araştırma sonucunda Din eğitimi alma durumunun hem olumlu hem olumsuz dini başaışıkma tarzını etkileyen, algılanan dindarlık düzeyinin ise olumlu dinî başaışıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan literatür taraması sonucunda zihinsel engelli bireylerin Kur'an okumaları, dinlemeleri ya da ezberlemeleri ve bu eylemlerin onlar üzerindeki etkilerine dair bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Oysa ses vurgularına dikkat edilerek gerçekleştirilen bir Kur'an tilaveti okuyan üzerinde olduğu kadar dinleyenlerde de derin etki uyandırarak bireyin huzurlu olmasına katkı sunmaktadır (Keleş, 2013, s. 178). Kur'an-ı Kerim' de geçen "Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir..." (Kur'an, 17:82) ayeti Kur'an'ın şifa ve rahmet oluşunun manevi anlamda olduğu gibi, tıbbî tedavi ile ya da tıbben tedavi imkânının kalmadığı durumlarda Kur'an'ın bedenî ve psikolojik hastalıklara şifa verici tesirinin olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Karaman, Dönmez, Çağrırcı & Gümüş, 2012, s. 515). Literatürdeki bu eksiklikten yola çıkarak bu çalışmada Kur'an tilavetinin zihinsel engelli bireyleri nasıl etkilediğini ortaya koymak hedeflenmiştir.

1. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum (vaka) çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmayı yapan kişinin gerçek yaşam, güncel sınırlı bir durum ya da

belli bir zaman içerisindeki çoklu durumlar hakkında çeşitli bilgi kaynakları (gözlem, mülakat, görsel-işitsel materyaller, doküman ve raporlar) aracılığıyla ayrıntılı ve derinlemesine bilgi topladığı nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2013, s. 97). Bu yöntem sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesidir (Merriam, 2015, s. 40). Durum çalışması gerçek olaylara dayandığı için bir olguyu bütüncül ve zengin bir biçimde ortaya koyar. Aynı zamanda farklı bakış açıları sunar ve okuyucuların deneyimleriyle daha da genişleyen anlamları aydınlatır (Merriam, s. 50). Durum çalışmasında duruma ilişkin etkenler (ortam, olaylar, bireyler, süreçler vb.) bütüncül bir biçimde ele alınarak ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Yıldırım & Şimşek, 2005, s. 77). Çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu'ndan 09.08.2024 tarih ve 2024/6 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

1.1. Örneklem Grubu

Bu araştırmanın örneklem grubunu Niğde Özel Eğitim Uygulama Okulu 3. Kademe Müdürlüğü'nde eğitim alan ve 14-21 yaş aralığında bulunan toplam 53 engelli öğrenci oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda örneklem grubunun engel grubuna ve cinsiyete göre dağılımları gösterilmiştir:

Tablo 1. Engel grubuna göre uygulama yapılan öğrenci sayısı

Engel Grubu	Kız	Erkek	Toplam
Otizm	-	10	10
Down Sendromu	4	3	7
Orta ve Ağır Zihinsel Engel	15	21	36
Toplam	19	34	53

Tablo 1'e göre; öğrencilerden 10'u otizm, 7'si down sendromu, 36'sı orta ve ağır zihinsel rahatsızlığına sahiptir. Araştırmaya dâhil edilen toplam 53 öğrencinin 19'u kız, 34'ü erkek öğrencilerden oluşmaktadır. 53 öğrenci içerisinde 13 kişinin konuşma yetisi bulunmamaktadır. Bu nedenle uygulama yapılırken onların görüşleri sorulamamış ve özel eğitim öğretmenlerinin onları gözlemlerken kaydettiği notlar değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma öncesi Niğde İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 30.10.2023 tarihinde E-61900286-605.01-88408347 sayılı karar ile gerekli izin alınmıştır. Araştırmanın örneklem grubunun kısıtlı bireylerden oluşması nedeniyle öğrenci velilerinden veli izin dilekçesi istenmiştir. Aynı zamanda Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden 2024/6 sayısı ile 09.08.2024 tarihinde etik kurul izni alınmıştır.

1.2. Verilerin Toplanması

Araştırma öncesi okulun özel eğitim öğretmenleri ile yapılan görüşmede okulun öğrencilerine okuldaki hiçbir derste Arapça Kur'an tilaveti dinletilmediği tespit ve teyit edilmiştir. Çalışma, özel eğitim öğretmenlerinin teklifi üzerine öğrencilerin kendilerini

daha güvenli ve rahat hissedecekleri düşüncesiyle kendi sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bir sınıf dışında tüm sınıflarda iki özel eğitim öğretmeni bulunmuştur.

Araştırma kapsamında öğrencilere sesinin güzel oluşu, okuduğu ayetlerin anlamını tilavetine yansıtabilmesi ve duru, berrak bir okuyuşa sahip olması nedeniyle Kari Erhan Mete'nin tilavetiyle Şuara Suresi'nin 69-104. ayetleri dinletirilmiştir. Kur'an'ın temelini oluşturan Allah'a iman konusunu ele alması ve kısa ayetlerden oluşması sebebiyle araştırmada Şuara Suresi tercih edilmiştir. Araştırmada öncelikle Kur'an tilaveti yalnızca ses cihazı kullanılarak girilen sınıflarda açılmıştır. Tilavet sonrası öğrenciler sınıflarından çıkarılmış ve sonrasında tek tek içeri alınarak dinledikleri tilavetten birkaç saniye tekrar onlara dinlettirilmiş ve dinledikleri şeyi hatırlamaları sağlanmıştır. Bu sayede öğrencilerin birbirlerinin söylediklerini duyup tekrar etmeleri önlenmiştir. Ardından öğrencilere yarı yapılandırılmış görüşme formu soruları yöneltilmiştir. Bu araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu din eğitimi alanından bir uzmanın ve iki özel eğitim öğretmenin eleştirisine sunulmuştur. Uzman eleştirisi ve önerileri doğrultusunda öğrencilerin özel durumlarından kaynaklı olarak soruların az ve kısa olmasına özen gösterilmiştir. Eleştiriler doğrultusunda son hali verilen form, üç sorudan oluşmaktadır. Bu kapsamda öğrencilere; "Dinlediğiniz şey nedir?" "Dinlediğinizde aklınızdan neler geçti?", "Dinlediğinizde ne hissettiniz?" soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların özel bireyler olması sebebiyle uygulama için ailelerinden veli izin formu alınmış ve toplanan verilerin gizli kalacağı belirtilerek karşılıklı güven ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra, bu form görüşme öncesi katılımcıların ailesi ve özel eğitim öğretmenleri ile paylaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları katılımcılara uygulanırken katılımcıların ailelerinin izinleri ile verilen cevaplar kaydedilmiştir.

Verilerin toplanma sürecinde ikinci aşama olarak doğal gözlem tekniği ile araştırma verileri toplanmıştır. Gözlem yoluyla elde edilen verilerin en önemli amaçları, gözlemlenen olayı, olay içerisinde yer alan etkinlikleri, bu etkinliklere katılan bireyleri ve gözlenen kişilerin bakış açılarından gözlenenleri betimlemektir. Doğrudan gözlemleme yoluyla araştırmacı, insanların etkileşim kurduğu bağlamı daha iyi yakalayabilmekte ve anlayabilmektedir. Bağlamın anlaşılması ise bütüncül bakış açısının ortaya konmasının temel şartıdır (Patton, 2014, s. 262). Bu nedenle zihinsel yetersizliği olan bireylerin Kur'an tilavetine verdikleri tepkiyi daha bütüncül bir biçimde betimleyebilmek amacıyla her sınıfta bulunan özel eğitim öğretmenlerine yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan gözlem formu verilmiştir. Öncelikle gözlem tarihi, süresi, yeri, gözlem konusu, gözlemcinin isim ve soy isim bilgilerinin istendiği formda özel eğitim öğretmenlerinin tilavet esnasında her bir öğrencinin duygularını, davranışlarını, tepkilerini gözlemleyerek kendilerine yöneltilen sorulara yazılı olarak cevap vermeleri istenmiştir. Gözlem formunda yer alan bilgilerin bu bilimsel araştırma dışında hiçbir yerde paylaşılmayacağı ve öğretmenlerin kimlik bilgisine yer verilmeyeceği taahhüt edilmiştir. Öğrencilerin yarı yapılandırılmış görüşme formu

sorularına verdikleri cevaplarla özel eğitim öğretmenlerinin gözlem formunda tuttuğu kayıtlar her bir öğrenci için birlikte değerlendirilmiştir.

Araştırmının geçerliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla hazırlanan görüşme formları dört öğrenciye pilot uygulama çerçevesinde uygulanmıştır. Özel eğitim öğretmenlerine öğrencilere yöneltilen soruların açık ve anlaşılır olması ile ilgili düşünceleri sorulmuş ardından yapılan eleştiriler dâhilinde formun son hali oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında dış geçerliği sağlamak amacıyla, öğrencilerin görüşme sorularına verdiği cevaplar ve katılımcı öğretmenlerin gözlemleri direk alıntı yapılarak sunulmuş, yapılan yorumlarda tarafsızlık ilkesi göz önüne alınmıştır.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle yazıya aktarılan verilerin kodlamaları gerçekleştirilmiştir. Elde edilen yazılı kayıtlar neticesinde öncelikle öğrenciler zihinsel yetersizlik türüne göre gruplandırılmıştır. Öğrencilerin kimlik bilgilerini gizlemek amacıyla engel grubuna göre öğrencilere kod adı verilmiştir. Örneğin otizmlili öğrenciler O1, O2; down sendromlu öğrenciler D1, D2; bunlar dışında kalan zihinsel yetersizliği olan öğrenciler ise Z1, Z2 biçiminde kodlanmıştır. Öğrencilerin zihinsel yetersizliğinin nasıl tespit edildiğini anlamak için Niğde RAM’da görevli bir özel eğitim öğretmeni ile yüz yüze görüşülmüştür. Görüşme neticesinde öğrencilerin zihinsel yetersizlik türünü hastane heyetinin belirlediği, RAM’ın ise öğrencilerin hastaneden gelen rapor doğrultusunda öğrencilerin alacağı eğitim seviyesine karar verdiği bilgisine ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında toplanan verilerin temaları belirlenerek temalar ve kodlamalar üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucu elde edilen temalar, ortak başlıklar altında toplanmıştır. Öğrencilerin verdikleri cevaplar ile özel eğitim öğretmenlerinin tuttukları kayıtlar araştırmanın tutarlılığı için karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen bilgiler doğrudan okuyucuya sunulacak, görüşmeler üzerine neden-sonuç ilişkisi kapsamında yorumlamalar ve açıklamalar getirilmiştir.

2. Bulgular

2.1. Otizmlili Öğrenciler

Uygulama Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’ne göre ağır otizm “Sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki sınırlılıkları nedeniyle yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey”; orta otizm “Sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki sınırlılıkları nedeniyle özel eğitim ile destek eğitim hizmetine yoğun şekilde ihtiyacı olan birey” olarak tanımlanmıştır. Erken çocukluk döneminde kendisini gösteren, sosyal-iletişimsel alanda yetersizliğe, sınırlı ve tekrarlayıcı davranışlara yol açan otizm spektrum bozukluğu nörogelişimsel bir bozukluktur. Sosyal

etkileşimde sınırlılık ve sözel iletişimde yetersizlik bu rahatsızlığın öne çıkan belirtileridir (Alver & Gümüş, 2020, s. 1437).

Araştırma kapsamında zihinsel yetersizliği olan öğrencilerden ilk grubu otizmlili bireyler oluşturmaktadır. Toplamda bu engel grubundan 10 öğrenciye Kur'an tilaveti dinletirilmiştir. Bu öğrencilerden 6'sının konuşma yetisi bulunmamaktadır. Konuşma yetisi bulunmayan öğrenciler öğretmen gözlem raporundan ve ailelerinin verdiği cevaplardan toplanan verilere göre değerlendirilmiştir. Otizmlili öğrencilerde Kur'an tilavetinin etkisine dair oluşturulan tema ve kodlar aşağıda tablo halinde sunulmuştur:

Tablo 2. Otizmlili bireylerde Kur'an tilavetinin etkisine dair tematik kodlar ve katılımcılar

Tema	Açıklama	Katılımcılar (Kod)
Dinî İçeriği Tanıma	Tilaveti “İlahi”, Kur'an, Ezan” olarak tanımlama	O1, O5, O6
Davranışsal Tepki	Sessizce dinleme, sallanma, mırıldanma, sakinleşme, Matematik hesabı yapma, tilavete eşlik etme, sessizleşme	O1, O2, O3, O4, O5, O6, O7, O8
Duygusal Tepki	Beğenme	O1
Anlamsız Cevaplandırma	Çiğ Köfte	O6
Tepki Göstermeme	Davranışlarda değişiklik olmaması	O9, O10
Müzikle Farkını Algılama	Tilavete, müzik dinlerken verdiği tepkiden farklı tepki verme	O1, O4
Müzik ile benzerlik kurma	Müzik dinlerken verilen tepkiye benzerlik	O2, O3, O5, O6, O7, O8
Ev Ortamının Etkisi	Evde Kur'an ya da ilahi dinleme, dua okuma	O1, O2, O4, O5, O6, O8, O9

Tablo 2' de görüldüğü üzere otizmlili öğrencilerden 3'ü dinlediği Kur'an tilavetini dinî içerikli bir unsur olarak algılamıştır. Dinlediği tilavete öğrencilerden 8'i davranışsal, 1'i duygusal tepki göstermiş, 2 öğrenci ise hiçbir tepki vermemiştir. 2 öğrenci dinlediği tilavete diğer müzik türlerine (türkü, şarkı vb.) verdiği tepkilerden farklı, 6 öğrenci diğer müziklere verdiği tepkilere benzer tepkiler göstermiştir. Tabloya göre 7 öğrencinin ev ortamında Kur'an'ı Kerim, dua ya da ilahi gibi dinî içerikli unsurlar dinlenilmektedir. Otizmlili öğrencilerin verdiği cevaplardan ve öğretmen gözlem raporlarından örneklerle aşağıda yer verilmiştir:

O1 kodlu öğrenciye Kur'an'ı Kerim'den ilgili bölüm dinlettirilmiş ve ardından dinlediği şeyin ne olduğu sorulmuştur. Öğrenci “*ilahi*” cevabını vermiştir. Kur'an'ı dinlediğinde aklından neler geçtiği ve ne hissettiği sorulduğunda ise “*Çok güzel, bizim evde televizyonda*

ilahi çalıyor.” şeklinde yanıt vermiştir. Çok güzel yanıtı üzerine, neden çok güzel olduğu sorulmuş; öğrenci, “Canım istedi.” yanıtını vermiştir.

“O1 kodlu öğrenci dinlediği tilavetin dinî bir şey olduğunun farkındadır. Çünkü Kur’an tilavetini çok iyi bir şekilde dinledi. Kur’an tilaveti O1’in hoşuna gitti. O1 müzik çalarken müziğe katılır, sesli ve hareketli davranış sergiler hatta sakin müziklere bile eşlik etmeye çalışır. Burada ise sessizce dinledi. Ayrıca O1’in “canım istedi” yanıtını vermesi Kuran tilavetini beğendiğini göstermektedir.” (O1 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“O1 YouTube’dan kendisi ilahi bulup evde sık sık ilahi dinler. Kur’an-ı Kerim’i ise denk geldikçe dinler ama özellikle evde Kur’an tilaveti açılmaz.” (O1’in annesi)

Uygulama yapılan bir diğer otizmli öğrenci O3’tür. O3 kodlu öğrencinin konuşma yetisi bulunmamaktadır.

“O3 gergin durumlarda tırnağını ağzına alır ve saçıyla oynar. Tilavetin başlarında da gerginliğine işaret eden bu hareketleri yapmıştır. Ancak tilavetin ortalarına doğru gerginliği azalmış ve sakinleşmiştir. O3 genelde öne ve arkaya sallanan bir çocuktur. Ancak tilavetin ortalarından sonuna kadar sallanma davranışı göstermemiştir. O3 müzik dinlerken normalde sakin biridir. Ancak Kur’an dinlemeye başlarken ilk dakika gerginlik belirtileri sergilemiştir.” (O3 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“O3 Kuran dinletisinin ilk dakikalarında gerginlik belirtileri göstermiştir. O3’ün sakinleşmesi yaklaşık bir dakika sürmüş ve bir dakikanın sonrasında Kur’an tilavetine türkü dinlerken verdiği tepkiyi vermiştir. O3 türkülerini sever ve türküler onu sakinleştirir.” (O3 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“O3 evde türkü dinler ve türkülerini sever. Ben evde Kur’an okurken O3 dinlemek istemez, hatta ağzımı kapatmak ister. Belki de benim okuyuşumu beğenmiyor.” (O3’ün annesi)

Konuşma yetisi olmayan öğrencilerden bir diğeri de O7’dir. Bu öğrenciyle ilgili öğretmen raporlarına aşağıda yer verilmiştir:

“O7 tilavetin ortalarından sonra dinlemeye başladı ve sakinleşti. O7 normalde sabah saatlerinde sakin olur ve ancak ilerleyen saatlerde hareketlenmeye başlar. Tilavet dinlediği saatin hareketli olduğu saatlere denk gelmesine rağmen O7 sakin kalmıştır. O7 için bu enteresan bir durumdur. O7 müzik dinlerken de kısa süre dinleyip tepki vermeyen bir öğrencidir.” (O7 öğretmen gözlem raporu)

“O7’nin dinleme becerisi olan bir öğrencidir. Bir şeyden sıkıldığında ağlar. O7’nin Kur’an tilavetini dinlerken ağlamaması Kur’an tilavetinden sıkılmadığını

göstermektedir. O7'nin Kur'an tilavete tepkisi müzik dinlerken verdiği tepkiye benzerlik göstermektedir.” (O7 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“O7'ye evde Kur'an ve ilahi dinletmiyoruz. Sevmediğini düşündüğümüz için müzik de dinletmiyoruz.” (O7'nin annesi)

2.2. Down Sendromlu Öğrenciler

Araştırmanın örneklemi oluşturulan bir diğer grup down sendromlu öğrencilerdir. Zihinsel yetersizlik kategorisinde yer alan down sendromu, genetik bir farklılıktır. Kromozomal bir bozukluk olan bu durum pek çok sağlık sorununu da beraberinde getirmektedir. Zihinsel yetersizlik, fiziksel gelişimde problem yaşama, kalp hastalıkları, sindirim bozuklukları ve ortopedik sorunlar bu problemlerin başında gelmektedir (Yüzüğüldü, 2023, s. 233).

Araştırmanın yapıldığı okulda down sendromlu öğrenciler için okulda ayrı sınıflar oluşturulmamıştır. Çalışmaya katılan 7 down sendromlu öğrenci ve on öğretmen bulunmaktadır. Bu öğrencilerden sadece 1 kişinin konuşma yetisi bulunmamaktadır. Öğrenci ve ailelerinden alınan cevaplar ve öğretmen gözlem raporları değerlendirilerek oluşturulan tema ve kodlara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3. Down sendromlu bireylerde Kuran tilavetinin etkisine dair tematik kodlar ve katılımcılar

Tema	Açıklama	Katılımcılar (Kod)
Dinî İçeriği Tanıma	Tilaveti “Kur'an”, “Hoca”, “Kâbe”, “Dua”, “Ezan”, olarak tanımlama	D1, D2, D3, D4, D5
Davranışsal Tepki	Sessizleşme, elini yüzüne götürme, dikkatle dinleme, sakinleşme, dua eder gibi elleri açma,	D1, D3, D4, D5, D7
Duygusal Tepki	Hüzünlenme, gözlerin dolması, ruhsal rahatlatma, beğenme	D1, D2, D4, D6
Müzikle Farkını Algılama	Tilavete, müzik dinlerken verdiği tepkiden farklı tepki verme	D3, D4, D5, D6, D7
Ev Ortamının Etkisi	Evde Kur'an ya da ilahi dinleme, dua okuma	D3, D5

Tablo 3'e göre down sendromlu öğrencilerden 5'i dinlediği Kur'an tilavetini dinî içerikli bir unsur olarak algılamıştır. Dinlediği tilavete öğrencilerden 5'i davranışsal, 4'ü duygusal tepki göstermiştir. Down sendromlu öğrenciler arasında tilavete hiç tepki göstermeyen ya da anlamsız cevaplar veren öğrenci bulunmamaktadır. 5 öğrenci dinlediği tilavete diğer müzik türlerine (türkü, şarkı vb.) verdiği tepkilerden farklı tepkiler göstermiştir. Tabloya göre 2 öğrenci ev ortamında Kur'an'ı Kerim, dua ya da ilahi gibi dinî içerikli öğeleri dinlemektedir. Down sendromlu öğrencilerin verdiği cevaplardan ve öğretmen gözlem raporlarından örneklere aşağıda yer verilmiştir:

D1 olarak kodlanan öğrenciye Kur'an tilaveti dinlettirilmiş ve öğrenciye dinlediği şeyin ne olduğu, dinlerken aklına ne geldiği ve ne hissettiği sorulduğunda cevap vermemiştir. Öğretmeni D1'e dinlediği şeyin şarkı mı olduğunu sorması üzerine öğrenci “Kur'an” diye cevap vermiştir.

“D1 kodlu öğrenci Kur’an tilaveti esnasında duygusallaştı, sessizleşti ve elini yüzüne götürdü. D1 sevmediği şeyler olunca yatıp dinlemeyen bir öğrenci. Bu nedenle sevmediği şeylere verdiği tepkiyi Kur’an tilavetine göstermedi.” (D1 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“D1 tilavet esnasında hüznünlendi ve tilaveti dikkatli dinledi. Kur’an tilaveti esnasında öğrenci duygusal bir atmosfere girdi.”(D1 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

D4 olarak kodlanan öğrenciye dinlediği şeyin ne olduğu sorulmuş ve öğrenci “dua” cevabını vermiştir. “Nasıl hissettin, aklına ne geldi?” sorularına ise “Ruhuma rahatlık verdi.” cevabını vermiştir.

“D4 Kur’an tilaveti dinlerken direkt ellerini açtı ve dikkatli bir şekilde dinledi. Öğrencinin tilavet boyunca odaklanmayı korumasının nedeni dinlediği şey hakkında bilgisi olmasıdır.” (D4 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“D4 tilavet esnasında ellerini dua eder gibi açtı ve tilaveti dikkatle dinledi. Öğrenci dinlediği tilavetin dinî içerikli bir şey olduğunun farkındaydı.” (D4 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

D5 olarak kodlanan öğrenciye dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda öğrenci “Ezan okunuyor.” cevabını vermiştir. “Nasıl hissettin, aklına ne geldi?” sorularına ise “Kur’an. Kulağımı sese verdim, Kur’an dinledim.” demiştir.

“D5 tilaveti dikkatle dinledi ve tilavet esnasında ellerini dua eder gibi açtı. Bu öğrenci herhangi bir müzik açıldığında hemen oynayan biridir. Kur’an tilaveti esnasındaki sakinliğine bakılınca dinlediği şeyi müzik gibi değerlendirmedeği anlaşılmaktadır.” (D5 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“D5 tilaveti bitene kadar dinlediğini ve tilavet esnasında sakindi.” (D5 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“Sabah namazını kıldıktan sonra genelde Kur’an tilaveti açarız ve beraber dinleriz.” (D5’in babası)

D6’ya dinlediği şeyin ne olduğu sorulmuş ve o da “müzik” cevabını vermiştir. “Nasıl hissettin, aklına ne geldi?” sorularına ise “Güzeldi.” cevabını vermiştir.

“D6 Kur’an tilavetini dinledi. Bu öğrenci her müziği sevmeyen biridir. Sevmediği zaman bunu belli eder. Eğer tilaveti dinlemek istemese bunu belli ederdi.” (D6 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“D6 Kur’an tilavetinin müzik olmadığını fark etti. Tilaveti duyunca sakince dinledi. Bunun dışında öğrencinin ekstra bir tepki vermedi.” (D6 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“D6 evde Kur'an ya da ilahi dinleyen biri değildir.” (D6'nın annesi)

D7 konuşma yetisi olmayan bir öğrencidir. Bu nedenle tilavet sonrası kendisine soru sorulamamıştır.

“D7 müzik çaldığında sesli ve davranışsal olarak tepki veren bir öğrencidir. Hatta müzik çaldığında bazen kalkıp oynar. Ancak tilavet esnasında sakince tilaveti dinledi ve müziğe verdiği tepkileri burada sergilemedi.” (D7 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“D7 tilaveti sessizce dinledi. Öğrenci Kur'an tilavetini müziğe benzetmedi. Çünkü bu öğrenci çalan müziğin türüne göre davranış sergileyen birisi. Duygusal müziklerde sallanır, hareketli müziklerde oynar. Burada ise sessizce dinledi.” (D7 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

2.3. Orta ve Ağır Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün zihinsel yetersizliği olan bireylerin aileleri için hazırlamış olduğu rehber kitapçıkta zihinsel yetersizlik tanısının hangi şartlarda uzmanlar tarafından konulduğu açıklanmıştır. Buna göre *“Zihinsel yetersizlik tanısı, çocuğun ortalamanın altında zihinsel işleve sahip olması, zekâ testleri ile ölçülen zekâ puanının 70 ZB altında olması, buna ek olarak en az iki uyumsal becerisinde anlamlı sınırlılıkların olması iletişim, öz bakım, günlük yaşam, kendini yönetme ya da kişiler arası ilişkiler gibi beceri alanlarında en az iki ya da daha fazlasının sınırlı olması ve bu sınırlılıkların 18 yaşından önce ortaya çıkması ile konulur.”*

Araştırma kapsamında uygulama yapılan son grubu orta ve ağır zihinsel engelli öğrenciler oluşturmaktadır. Toplamda orta ve ağır zihinsel yetersizliği bulunan 36 öğrenciye uygulama yapılmıştır. Öğrencilerden 6'sının konuşma yetisi bulunmamaktadır. Her bir öğrenci ile ilgili iki özel eğitim öğretmeni gözlem raporunu doldurmuş ve katılımcıların ailelerinden ulaşılan kişilere ev ortamında Kur'an tilaveti ya da dinî içerikli bir öge dinletilip dinletilmediği sorulmuştur. Alınan cevaplar ve tutulan gözlem raporlarına göre oluşturulan kodlar ve temalara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 4. Orta ve ağır zihinsel yetersizliği olan bireylerde Kuran tilavetinin etkisine dair tematik kodlar ve katılımcılar

Tema	Açıklama	Katılımcılar (Kod)
Dinî İçeriği Tanıma	Tilaveti “Cami”, “Kur'an”, “Kâbe”, “Allah”, “Ezan”, “İlahi”, “Müzik”, “Dua”, “Ezan”, “Bismillah”, “Yasin”, “Namaz”, “Hz. Muhammed” olarak tanımlama	Z1, Z2, Z3, Z4, Z6, Z7, Z9, Z10, Z11, Z12, Z13, Z15, Z16, Z17, Z18, Z21, Z22, Z23, Z24, Z25, Z27, Z31, Z32, Z34, Z36
Davranışsal Tepki	Eşlik etme, sakince dinleme, dikkatle dinleme, esneme/uyuklama, dua etme, öğretmenlerinin tepki vermesini bekleme, elleriyle ritim tutma, başını kaldırıp gülümseme, elleriyle yüzünü kapatma, sağa sola bakınma	Z1, Z2, Z3, Z4, Z5, Z6, Z7, Z9, Z10, Z11, Z14, Z16, Z20, Z21, Z22, Z23, Z26, Z27, Z28, Z30, Z32, Z33, Z34, Z35, Z36

Duygusal Tepki	Mutlu hissetme, iyi hissetme, beğenme, hüzünlenme, utanma, şaşırma, gözlerin dolması	Z3, Z4, Z7, Z9, Z11, Z16, Z19, Z23, Z25, Z27, Z28, Z30, Z31
İlgi/Tepki Göstermeme	Davranışlarda değişiklik olmaması	Z8, Z12, Z13, Z15, Z17, Z18, Z24, Z25, Z29
Müzikle Farkını Algılama	Tilavete, müzik dinlerken verdiği tepkiden farklı tepki verme	Z2, Z4, Z7, Z10, Z19, Z23, Z27, Z31, Z32, Z33, Z35, Z36
Ev Ortamının Etkisi	Evde Kur'an ya da ilahi dinleme, dua okuma	Z2, Z3, Z4, Z8, Z13, Z14, Z15, Z20, Z23, Z24, Z27, Z28, Z33

Tablo 4'e göre zihinsel yetersizliği bulunan öğrencilerden 25'i dinlediği Kur'an tilavetini dinî içerikli bir unsur olarak algılamıştır. Dinlediği tilavete öğrencilerden 25'i davranışsal, 13'ü duygusal tepki göstermiş, 9 öğrenci ise hiçbir tepki vermemiştir. 12 öğrenci dinlediği tilavete diğer müzik türlerine (türkü, şarkı vb.) verdiği tepkilerden farklı tepkiler göstermiştir. Tabloya göre 13 öğrenci ev ortamında Kur'an-ı Kerim, dua ya da ilahi gibi dinî içerikli öğeleri dinlemektedir. Orta ve ağır zihinsel yetersizliği bulunan öğrencilerin verdiği cevaplardan ve öğretmen gözlem raporlarından örneklerle aşağıda yer verilmiştir:

Z1 olarak kodlanan ilk öğrenciye Kur'an dinletisinin ardından dinlediği şeyin ne olduğu sorulmuş, öğrenci *"Cami. Namaz kılıyorduk. Allah diyoruz, dua ediyor. Allah bizi korusun, âmin."* şeklinde cevap vermiştir. Dinlerken ne hissettiği ve aklına neler geldiği sorulduğunda *"Kâbe, hacılar"* demiştir.

"Z1 Kur'an tilavetini işittiğinde eşlik etmeye çalıştı. Ellerini masa üzerine koyup gözlerini kapattı ve tilaveti sakince dinledi." (Z1 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Z1 tilaveti duyduğunda o da tekrar etmeye çalıştı. Bu öğrencinin sınıfta ilk defa dinlediği bir şeyi tekrar etmeye çalışması olumlu bir davranıştır." (Z1 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

Z2 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda *"Kur'an"* cevabını vermiştir. Dinlerken aklına ne geldi, ne hissettin sorularına *"İyiymi."* yanıtını vermiştir.

"Z2 tilavetin ilk saniyesinden itibaren sese dikkat kesildi. Öğrencinin tilavet esnasında dikkat kesilip sakince dinlemesini tilavetin ne olduğunu anlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendiriyorum. Z2 normalde müzik çaldığında eşlik eden bir öğrencidir. Ancak burada tilavet süresince sessizce dinlemesi bana çok enteresan geldi. Normalde bu öğrenci bu kadar uzun süre bir şeyi eşlik etmeden, hareketsel tepki vermeden durabilen biri değil" (Z2 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Z2 dikkat dağınıklığı çok olan bir çocuktur. Bu nedenle genelde sağa sola bakmadan duramaz. Bu öğrencinin bu kadar uzun süre sessizce sesin kaynağına odaklanmasını dikkat çekici buldum." (Z2 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Ben evde Kur'an okuyorum. O esnada Z2 beni dinliyor, cumaya gitmek istiyor. Evde olduğunda Cuma namazını kaçırmaz." (Z2'nin babaannesi)

Z4 kodlu öğrenciye Kur'an tilaveti dinlettirildikten sonra dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda "Kâbe, Allah" olarak yanıt vermiştir. Ne hissettiği ve aklına ne geldiği sorularını ise cevapsız bırakmıştır.

"Öğrencim herhangi bir müzik çaldığında hemen oynayıp dans etmeye çalışır. Ancak tilavet sesini işittiğinde tamamen sessiz kaldı ve sakince dinledi." (Z4 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Z4 ders esnasında odaklanan bir öğrencidir. Aynı odaklanmayı Kur'an tilavetini dinlediği sırada da sürdürdü. Ancak öğrencim tilaveti müzik gibi algılamadı." (Z4 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Z4 genellikle uyumadan önce ilahi söyler, babasıyla namaza durur." (Z4'ün annesi)

Z9 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında kendisine dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda "camı" cevabını vermiştir. Ayrıca ayağa kalkıp elleriyle tekbir alıp doğruca secdeye kapanmıştır. "Aklına ne geldi, nasıl hissettin?" sorularına ise yalnızca "iyi" cevabını vermiştir.

"Z9 tilavet esnasında sağa sola bakarak elleriyle ritim tutmaya başladı. Elleriyle ritim tutma davranışını, müzik çalmasa bile mutlu olduğu zamanlarda ve hoşuna giden bir şey olduğunda yapar." (Z9 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Z9 tilavet esnasında elleriyle ritim tuttu. Bu davranışı mutlu olduğu zamanlarda yapar. Bu nedenle Kur'an dinlerken de elleriyle ritim tutmasını olumlu buluyorum." (Z9 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

Z9 kodlu öğrenci devlete ait özel bir kurumda kalmaktadır. Kurumla gerçekleştirilen iletişimde Z9'a Kur'an ve ilahi dinletilmediği ifade edilmiştir. Ancak öğretmeni, Z9'u ortaokuldan beri tanıdığını ve o dönemde sınıf öğretmeniyle Cuma namazına gittiğini bildirmiştir.

Z12 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında kendisine dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda "dua" cevabını vermiştir. Dinlerken aklına ne geldiği ne hissettiği sorusuna ise cevap vermemiştir. Z12'nin ailesine ulaşıl原因amış ve bu nedenle onlardan bilgi alınamamıştır.

"Z12 Kur'an tilavetini işittiğinde tepkisiz kaldı. Genelde sınıfta diğer müzikleri de işittiğinde tepki vermiyor." (Z12 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“Z12 Kur’an tilavetine herhangi bir tepki göstermedi. Sınıf içindeki genel hali de böyle. Genelde tepkisiz bir öğrenci” (Z12 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

Z19 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında dinlediği şeyin ne olduğu sorulmuştur. Ancak öğrenci konuşma yetisi olmasına rağmen soruya cevap vermemiştir. “Dinlerken aklına ne geldiği ve ne hissettin” sorusunu da yanıtız bırakmıştır.

“Öğrencim Kur’an tilavetini ilk duyduğunda önce tam algılayamadı. Tilavetin ilerleyen dakikasında dinlemeye başladı. Z19 sınıf ortamında dinlediği şarkılara sallanarak tepki verir. Ama Kur’an tilaveti esnasında sallanmadı.” (Z19 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“Öğrenci tilavetin ilk dakikasında tepkisiz kaldı. Ardından durgunlaştı ve son dakikada ise hüzünlendi. Öğrencim normalde sağa sola bakıp gülümseyen bir karaktere sahiptir. Ancak tilavet esnasında bu davranışlarını sergilemedi ve durgun bir hal aldı. Kur’an tilaveti esnasında sınıfta sanki hüzünlü bir atmosferin oluştu. Belki öğrenci bu atmosfere ayak uydurmuş olabilir.” (Z19 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

Z25 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda “dua” şeklinde yanıtlamış, dinlerken aklına ne geldiği ve ne hissettiği sorusuna “güzel, iyi” şeklinde cevap vermiştir.

“Bu öğrenci dikkati çok dağınık olan biridir. Bu nedenle öğrencinin tilavet esnasında özel bir tepki verdiğini görmedim.” (Z25 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“Z25 normalde sınıfta dikkatinin çok dağınık olan bir öğrencidir. Kur’an tilaveti esnasında da bu dikkat dağınıklığı devam etti.” (Z25 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“Z25 evde Kur’an tilaveti dinlemek istemez. Biz camiye götürmek istediğimizde de ayıp diyerek gitmek istemediğini ifade eder.” (Z25’in annesi)

Z27 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda “namaz” cevabını vermiştir. Dinlerken aklına ne geldiği ve ne hissettiği sorusuna “Kur’an’ı hatırlatıyor, iyiyim.” cevabını vermiştir.

“Öğrenci tilavet esnasında sakinleşti. Bu öğrenci sınıfta bir şeyler dinlediğinde ya da izlediğinde muhakkak araya girer ve bir şeyler söylemeye çalışır. Genelde bir şey dinlerken “Bunu dinledim.” ya da “Dinlemedim.” şeklinde yorum yaparak duygularını ifade eder. Ancak tilavet esnasında öğrencinin sakince dinledi. Bu sakinliğini enteresan buldum.” (Z27 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“Z27 Kur’an tilavetine sınıfta başka bir şey dinlerken verdiği tepkiden bambaşka bir tepki verdi. Bu öğrenci sınıfta müzik açıldığında hemen kalkıp oynar. Ancak

Kur'an tilavetini sakince dinledi. Bu durum önceden Kur'an tilavetine alışkın olmasıyla ilgili olabilir. (Z27 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Oturduğumuz apartmanda ayda iki kez kadınlar Kur'an okumak için toplanıyorlar. Bu toplantılara çocuğum da geliyor ve sessizce dinliyor." (Z27'nin annesi)

Z31 kodlu öğrenciye Kur'an tilaveti dinlettirildikten sonra dinlediği şeyin ne olduğu sorulmuş, öğrenci *"ilahi, tekrar dinlemek isterim"* cevabını vermiştir. Z31 tilavet esnasında ağlamaklı bir hal aldığı için "Dinlerken aklına ne geldi, ne hissettin?" sorusu yöneltilmemiş ve bunun yerine "Neden ağlayacaktın?" denilmiştir. Öğrenci cevap olarak *"Daha önce ilahi dinledik."* yanıtını vermiştir.

"Öğrencim normalde müzik dinlerken sallanır. Tilavet esnasında da sallanmaya başladı. Ancak öğrenci müzik dinlerken güler. Kur'an tilaveti esnasında ise ağlamaklı bir hal aldı. Hatta bu esnada Z31 duygulandı ve gözleri doldu." (Z31 ile ilgili öğretmen gözlem raporları)

Z32 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda *"ilahi, güzeldi."* cevabını vermiştir. Dinlerken aklına ne geldiği ve ne hissettiği sorusunu *"Masal gibi, masal dinledim gibi."* şeklinde yanıtlamıştır.

"Z32 sınıfta bir şeyler izlerken ya da dinlerken genelde konuşup bölmeye çalışır. Ancak tilavet esnasında hiç konuşmaması bana ilgi çekici geldi. Hatta öğrencinin tilavet esnasındaki sakin ve sessizliğini anlamlandıramadım." (Z32 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Z32'nin Kur'an tilavetini işittiğinde konuşarak kesin böleceğinden emindim ancak yarıldım. Tilavet esnasında hiç konuşmadı. Bu dikkat çekici bir durumdu." (Z32 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

Z35 kodlu öğrenciye dinlediği şeyin ne olduğu sorusu yöneltildiğinde cevap vermemiştir. Dinlerken aklına ne geldiği ne hissettiği sorusuna *"Sakinleştim."* yanıtını vermiştir.

"Bu öğrenci en sakin müzikte bile konuşup fiziksel davranışlarda bulunan biridir. Ancak tilavet boyunca sakin kaldı ve tilavete odaklandı. Bu durum bana enteresan geldi." (Z35 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

"Öğrencim tilavete odaklandı ve sessizce dinledi. Bu öğrencinin tilavet boyunca sessiz ve sakin olmasını dinlediği şeyin bilincinde olmasına bağlıyorum." (Z35 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

Z36 kodlu öğrenciye tilavet sonrasında dinlediği şeyin ne olduğu sorulduğunda *"Hz. Muhammed, anneme atacağım."* cevabını vermiştir. Aklına ne geldiği, ne hissettiği sorusuna *"Allah bir"* demiştir.

“Öğrenci tilavet esnasında sakindi ve tilaveti dinledi. Z36 her müziğe sözlü ya da fiziksel olarak tepki veren bir öğrencidir. Ancak tilaveti dinlerken sözlü ya da fiziksel bir davranışta bulunmadı. Bu durum bana şaşırtıcı geldi.” (Z36 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

“Öğrenci tilavetin ilk başladığı anlarda dikkatli dinlemedi. Ancak ilerleyen saniyelerde dikkatini topladı. Tilavet esnasında öğrencilerin sakince Kur’an dinlemelerini enteresan buldum açıkçası. Dinledikleri şey yabancı bir dilde olduğu için mi öğrenciler farklı bir sakinlik gösterdi anlayamadım.” (Z36 ile ilgili öğretmen gözlem raporu)

Tartışma ve Sonuç

Kur’an tilavetinin zihinsel yetersizliği bulunan öğrenciler üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen bu araştırma 10’u otizm, 7’si down sendromu, 36’sı orta ve ağır zihinsel engelli öğrenci olmak üzere toplamda 53 kişiye uygulanmıştır. Araştırmaya hem kız hem erkek öğrenciler dâhil edilmiş ve Kur’an tilaveti sırasında öğrencilerin davranışları iki özel eğitim öğretmeni tarafından gözlemlenerek onlar hakkında rapor tutulmuştur. Araştırma sonunda öğrencilere sorulan sorulara onların verdiği cevaplar, özel eğitim öğretmenlerinin tuttuğu raporlar ve katılımcıların ailelerin görüşleri birlikte değerlendirilerek Kur’an tilavetinin zihinsel engelli öğrenciler üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında ilk uygulama yapılan öğrenciler otizmlili bireylerden oluşmaktadır. Uygulama yapılan otizm rahatsızlığına sahip on bireyin tamamı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Bu öğrencilerden altı kişinin konuşma yetisi bulunmamaktadır. Konuşabilen öğrencilerden biri sorulara cevap vermemiştir. Öğrenci cevapları, öğretmen gözlem raporları ve ailelerin görüşleri birlikte değerlendirilerek otizmlili bireylerde Kur’an tilavetinin etkisine dair oluşturulan temalar; *“Dinî içeriği Tanıma”, “Davranışsal Tepki”, “Duygusal tepki”, “Anlamsız Cevaplandırma”, “Tepki Göstermeme”, “Müzikle Farkını Algılama”, “Müzik ile Benzerlik Kurma”, “Ev Ortamının Etkisi”* olarak belirlenmiştir.

Araştırmada konuşma yetisi bulunan otizmlili öğrencilerden alınan verilere göre katılımcılar dinledikleri tilaveti dinî içerikli bir unsur olarak algılamıştır. 10 otizmlili öğrencinin 2’si Kur’an tilavetine hiçbir tepki vermemiş; ancak kalan 8 öğrenci davranışsal tepki göstermiştir. Bu davranışsal tepkiler genellikle sessizce dinleme, sakinleşme ve tilavete eşlik etme biçiminde gerçekleşmiştir. Katılımcıların ailelerinden edinilen bilgilere göre; sadece bir öğrencinin evinde Kur’an ya da ilahi dinlenilmemekte ama diğer sekiz öğrencinin ailesinde hem Kur’an hem de ilahi dinlenilmekte ve okunmaktadır. Otizmlili öğrencilerin Kur’an tilavetine davranışsal olarak tepki vermeleri ve bu tepkinin olumlu olmasının nedeni, çocukların ev ortamında Kur’an tilavetine alışkın olmalarından kaynaklı olabilir. Karaca vd. (2017) tarafından yapılan araştırmada da zihinsel yetersizliği olan bireylerde müziğin olumlu bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırmada

zihinsel yetersizliği olan bireylerin hoşlandığı müzikler tespit edilmiştir ve bu müzikler arasında öğrencilerin %20'si ilahiden hoşlandığını ifade etmiştir. Araştırmaya göre; grupta müzik dinleyen bu öğrencilerin % 40'ı grupta şarkı söylerken gruba uyum sağlayabilmekte, % 90'ı müzik dinlerken rahatlamakta ve %80'inin arkadaş ilişkileri müzik sayesinde gelişmektedir. Zihinsel yetersizliği olan bireyler üzerinde dinî içerikli olan ya da olmayan müziklerin olumlu etkisi Kur'an tilavetinin de özellikle grup çalışmalarında olumlu bir etki bırakacağı şeklinde yorumlanabilir. Özellikle kısa dua ve surelerin grup halinde tekrarı öğrencilerde davranışsal ya da duygusal olarak olumlu tepkiler geliştirebilir.

Araştırma kapsamında uygulama yapılan ikinci grup down sendromlu öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya 4'ü kız, 3'ü erkek olmak üzere toplamda 7 down sendromlu öğrenci dâhil edilmiştir. Bu öğrencilerden sadece 1 kişinin konuşma yetisi bulunmamaktadır. Öğrenci cevapları, öğretmen gözlem raporları ve ailelerin görüşleri birlikte değerlendirilerek down sendromlu bireylerde Kur'an tilavetinin etkisine dair "*Dinî içeriği Tanıma*", "*Davranışsal Tepki*", "*Duygusal tepki*", "*Müzikle Farkını Algılama*", "*Ev Ortamının Etkisi*" olarak toplamda beş tema belirlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen 7 down sendromlu öğrencinin 5'i tilaveti dinî içerikli bir kavram olarak tanımlamış, 5'i davranışsal, 4'ü duygusal tepki göstermiştir. 5 öğrenci de Kur'an tilavetine farklı tepkiler göstererek diğer müziklerden tilaveti ayırt etmiştir. Tilavet down sendromlu öğrencilerde de otizmlili bireylerde olduğu gibi özellikle sessizleşme, sakinleşme, dikkatle dinleme gibi davranışsal tepkilere neden olmuştur. Ancak down sendromlu öğrencilerde otizmlili öğrencilerden farklı olarak dikkat çekici olan durum, otizmlili bireylerin tilavete gösterdikleri duygusal tepkidir. Öğrencilerin tilaveti dinlediklerinde rahatlamaları, hüzünlenmeleri, gözlerinin dolması Kur'an tilavetinin onlarda önemli bir tesir bırakması olarak yorumlanabilir. Down sendromlu öğrencilerin ailelerinden görüşme yapılan beş öğrenci velisi evde Kur'an dinlemediklerini ifade etmiştir. Down sendromlu öğrencilerin Kur'an tilavetinden bu kadar çok etkilenmesinin nedeni tilavete aşina olmamaları ya da tilaveti ilk kez duyuyor olmalarıdır. Kılıç (2010) tarafından yapılan araştırmada Kur'an okumanın ergenlik döneminde yer alan bireylerin dini duygu, düşünce ve tutumlarına olumlu yönde etki ettiği ve ergenler tarafından maddi ve manevi şifa olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Kılıç tarafından (2010) ve Karaca vd. (2017) tarafından yapılan çalışmaların sonucu Kur'an'ın hem sağlıklı hem de engelli bireyler üzerinde olumlu bir etki oluşturduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında uygulama yapılan son grup orta ve ağır zihinsel engelli öğrencilerdir. 36 kişiden oluşan bu öğrencilerin 15'i kız, 21'i erkektir ve bu öğrencilerden 6'sı konuşma yetisine sahip değildir. Öğrenci cevapları, öğretmen gözlem raporları ve ailelerin görüşleri birlikte değerlendirilerek orta ve ağır zihinsel yetersizliği olan bireylerde Kur'an tilavetinin etkisine dair "*Dinî içeriği Tanıma*", "*Davranışsal Tepki*", "*Duygusal tepki*", "*Tepki Göstermeme*", "*Müzikle Farkını Algılama*", "*Ev Ortamının Etkisi*" olmak üzere beş tema belirlenmiştir. 36 öğrencinin 25'i Kur'an tilavetini dinî bir içerik olarak tanımlamış,

25'i davranışsal, 13'ü duygusal tepki vermiş, 9'u ise hiçbir tepki göstermemiştir. 12 öğrenci Kur'an tilavetine diğer müziklere verdiği farklı bir tepki vermiştir. 36 öğrenciden 13'ü evde Kur'an ya da ilahi dinlemiştir.

Orta ve ağır zihinsel engelli öğrencilerle ilgili verilerden elde edilen bilgiler Kur'an tilavetinin orta ve ağır zihinsel yetersizliği olan bireyler üzerinde önemli bir etki bıraktığını göstermektedir. Çünkü bu gruptaki katılımcıların yarısından çoğu Kur'an tilavetine davranışsal ve yarıya yakını da duygusal bir tepki vermiştir. Bu grupta davranışsal olarak en fazla verilen tepki eşlik etme ve sakince/dikkatle dinlemedir. Ev ortamında Kur'an ya da ilahi dinleyen 13 çocuktan 10'u tilavet davranışsal ya da duygusal tepki vermiş; ancak 3 çocuk böyle bir tepki vermemiştir. Bu veriler aile ortamında Kur'an ya da ilahi dinleyen çocukların Kur'an tilavetine tepkisiz kalmadığını ve bu tepkilerin de olumlu olduğunu göstermektedir. Yeprem ve Özsağır (2017) tarafından yapılan araştırma bu sonucu desteklemektedir. Bu araştırmaya göre dini musiki uygulamaları hafif düzeyde zihinsel engelli çocukların "özsayısına" olumlu tesir etmektedir.

Araştırma sonucunda çeşitli zihinsel engel türlerine sahip olan çocukların büyük çoğunluğunun dinledikleri Kur'an tilavetini çeşitli dinî kavramlarla ifade ettikleri görülmüştür. Bu da çalışmaya konu olan bireylerin zihinlerinde dinî bir kavram haritası olduğunu açığa çıkarmaktadır. Zihinsel engelli bireylerin birçoğunun Kur'an tilavetine verdikleri sözlü tepkiler ve tilavet başlaması ile susup dinleme eylemini gösterdikleri ve özellikle down sendromlu öğrencilerin daha duygusal tepkiler verdiği saptanmıştır. Bu Kur'an tilavetinin bireyde olumlu bir etki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Tilavet esnasında gözlenen sakinlik halini daha iyi analiz edebilmek ve eğitim açısından katkılarını anlayabilmek için çalışmanın genişletilmesi gerekmektedir. Kur'an tilavetinin zihinsel engelli bireylerde uzun süreli olumlu sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın gözlemlerinin daha sıhhatli değerlendirilmesi için sonuçların özel eğitim uzmanları, psikologlar ve zihinsel engel alanına ilişkin diğer bilim dallarınca da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma beyin görüntüleme yöntemi eşliğinde yapılarak farklı sonuçlara ulaşılabilir.

İnsan ruhunu ve zihnini derinden etkileyen müziğin tedavi edici bir yönü olduğu bilinmektedir. Türkler de dâhil olmak üzere birçok millet tarafından müzik tedavi edici bir unsur olarak sağlık alanında kullanılmıştır. Özellikle psikolojik rahatsızlıkların giderilmesinde müzik önemli bir rol almıştır. Kur'an tilavetinin sakinleştirici, huzur verici yönü engelli bireylerin eğitiminde kullanılabilir. Selçuklu ve Osmanlı devleti döneminde müzik akıl hastalıklarının tedavisinde kullanılmış hatta bu şekilde bir tedaviye katkı sağlayacak tarzda hastaneler-darüşşifalar yapılmıştır (Erer & Atıcı, 2017, s. 459).

Müziğin insan beyninde öfke, neşe, mutluluk, üzüntü gibi algılamayla ilgili duygusal alanları etkilediği ve insan üzerinde önemli bir tesir bıraktığı bilinen bir gerçektir (Şengül, 2008, s. 11). Bu araştırma kapsamında zihinsel engelli bireyler üzerinde Kur'an tilavetinin

özellikle sakinleştirici bir tesir bıraktığı ortaya konulmuştur. Müziğin insan duyguları üzerindeki etkilerinden yola çıkarak Kur'an tilaveti de özel eğitim ihtiyacı olan bu bireylerin duygusal açıdan rahatlamaları, sakinleşmeleri ve duygularını kontrol altına alabilmeleri açısından eğitimlerine dâhil edilebilir.

18. yy. sonlarında yaşayan Hekimbaşı Gevrekzade Hafız Hasan b. Ahmed'in *Emraz-ı Ruhaniyeyi Nagamat-ı Musikiye-i Tedavi* adlı risalesinde, durgun, hayata küskün ve çevreye karşı ilgisiz hastalar üzerinde müzikle tedavinin etkili olduğuna vurgu yapılmıştır (Grebene, 1978, s. 34). Engelli bireylerin sosyal hayata daha iyi adapte olabilmesi, çevresiyle uyumlu davranışlar sergilemesi ve kendisi ile barışık olması hususunda Kur'an tilaveti eğitimde ek bir destek olarak sunulabilir.

Din her insanın hayata tutunmasında, yaşadıklarıyla mücadele edebilmesinde, zorlukların üstesinden gelebilmesinde önemli bir unsurdur. Bu nedenle özel eğitime ihtiyaç duyan engelli bireylerin de engel düzeylerine göre din eğitimi alabilmeleri önemli bir ihtiyaçtır. Bu noktada Kur'an'ı Kerim dersi engelli bireylere verilecek din eğitimi içerisinde yer alabilir. Bu şekilde özel eğitim ihtiyacı olan bu bireylerin dinin temel kaynağı olan Kur'an'a ilgi duymaları ve engel durumlarına göre dinî sorumluluklarını yerine getirmede duyarlı olmaları sağlanabilir. Çünkü zihinsel engeli ağır seviyede olmayan bireyler kendilerine verilen din eğitimini belli ölçüde alabilecek bilişsel ve duyuşsal yetiye sahiptir (Demir, 2018, s. 160). Bu şekilde verilecek olan bir Kur'an eğitiminde Kur'an tilavetinin de yer alması engelli bireyler için bu derse yönelik bir motivasyon oluşturabilir.

Kur'an eğitimi zihinsel yetersizliği bireyler de dâhil olmak üzere özel eğitim ihtiyacı olan kişilerin topluma karışabilmesinde, sosyalleşebilmesinde ve daha da önemlisi toplumun onların varlığından haberdar olarak engelli bireyleri kabullenmeleri ve bu konuda üzerine düşen rolleri yerine getirebilmelerinde önemli bir rol üstlenebilir. Yapılan bu çalışmada çoğu zihinsel engelli bireyin Kur'an tilavetini aile ortamında duymadığı ortaya konulmuştur. Toplumun inancına ve kültürüne göre önemli gördüğü gün ve gecelerde engelli bireylerin camiye götürülmesi, engel durumu müsaitse cemaatle namaz kılmasının sağlanması, namaz ardından okunan duaları ya da Kur'an'ı Kerim'den bazı ayetleri dinleyebilmesi onların din eğitimine fayda sağlayacağı gibi toplumla kaynaşmasına da katkı sunacaktır.

Ülkemizde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi özel eğitim okullarında okutulan zorunlu dersler arasındadır. Bu ders işitme, görme, ortopedik engelliler ilkokulu ve ortaokulunda ve eğitilebilir zihinsel engelliler okullarında (4-8. sınıflar arası) 2 saat; otistik çocuklar eğitim merkezi ve öğretilebilir zihinsel engelliler eğitim uygulama okullarında ise haftada bir saattir. İşitme, görme, hafif zihinsel ve ortopedik ortaokullarında ise seçmeli dersler arasında Kur'an'ı Kerim dersi de haftada iki saat olmak üzere bulunmaktadır (Demir, 2018, ss. 161-162). Bu araştırma kapsamında çoğu öğrencinin Kur'an tilavetine aşina olmadığı görülmüştür. Bu durum araştırmanın yapıldığı örneklem grubunun ders programında

Kur'an'ı Kerim dersinin seçilmediğini göstermektedir. Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim programına dâhil edilen seçmeli Kur'an'ı Kerim dersini alan öğrenci sayısı arttıkça Kur'an tilavetinin bu öğrenciler üzerindeki etkisi daha güçlü bir biçimde ortaya konacaktır. Kur'an tilavetinin özel eğitim ihtiyacı olan bireyler üzerindeki etkisine dair yapılan çalışmaların artması ailelerin de bu dersin seçilmesi yönünde isteğini artırabilir. Bu araştırmanın da yapılacak bu tür çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alver, E., & Gümüş, Ç. (2020). Otizm spektrum bozukluğuna sahip bireylerde eğitimin önemine dikkat çekmek üzere hazırlanmış dergi ilanı tasarımı örnekleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1423-1435. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.765640>
- Ayyıldız, T., vd. (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(2), 1-12.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Çağlayan, N. (2014). Zihinsel engelli bireylerin eğitiminde görsel sanatlar dersinin yeri ve önemi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 91-101.
- Demir, G., vd. (2010). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(4), 53-58.
- Demir, R. (2017). Özel eğitim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabının çeşitli açılardan incelenmesi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 103-132.
- Demir, R. (2018). Zihinsel engelli bireylerde din eğitimi. S. Özdemir & M. Başkonak (Ed.), *Özel eğitimde din eğitimi* içinde (ss. 141-169). Grafiker Yayınları.
- Enç, M., vd. (1981). *Özel eğitime giriş*. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Erer, S., & Atıcı, E. (2017). Müziğin tedavide kullanımı: Selçuklu ve Osmanlı darüşşifaları. *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dini Musiki Sempozyumu*. Amasya Üniversitesi.
- Grebene, B. (1978). *Müzikle tedavi*. Ankara Matbaası.
- Güldenoğlu, B. (2008). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerde okuduğunu anlama becerilerinin desteklenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(2), 51-63.
- Gün, A. (2015). İhtime engelliler ortaokulunda okuyan öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutum ve değerlendirmeleri: Amasya ve Samsun örneği. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(28), 61-92.
- Karaca, M. A., vd. (2017). Zihinsel engelli bireylerin arkadaş ilişkileri geliştirmede grupla müzik etkinliklerinin öneminin değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 21-33.
- Karaman, H., vd. (2012). *Kur'an yolu Türkçe meâl ve tefsir* (6 Cilt). DİB Yayınları.
- Karasu, T., & Şimşek, E. (2018). Zihinsel engelli kaynaştırma öğrencilerine yönelik din eğitimi: Yarı deneysel bir çalışma- destek eğitim odası. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(3), 1579-1606. <https://doi.org/10.18505/cuid.455861>
- Kaya, F. (2014). *Zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerde problem çözme ve dini başa çıkma* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Keleş, M. (2013). Kur'an tilavetinde ses ve mana ilişkisi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 177-198. <https://doi.org/10.34085/buifd.1338638>
- Kılıç, E. (2010). *Kur'an okumanın ergenlik dönemi bireyleri üzerindeki etkileri (Sakarya ve İzmit Kur'an Kursları Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumcağız, H., vd. (2018). Zihinsel engelli öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma* (S. Turan, Çev.). Nobel Yayıncılık.
- Özdemir, S. & Başkonak, M. (2018). *Özel eğitimde din eğitimi*. Grafiker Yayınları.
- Özdemir, S. & Yıldırım, M. (2023). Özel eğitim sınıfında din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretiminde öğretmen, öğrenci ve veli tutumlarından hareketle işbirlikli öğrenme yöntemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 14-40.
- Özsağır, A. (2017). *Dini musiki uygulamalarının hafif düzeyde zihinsel engelli çocukların öz saygısına olan etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, Y., vd. (2002). *Özel eğitime muhtaç çocuklar "özel eğitime giriş"*. Karatepe Yayınları.
- Patton, M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, çev.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Polat, T.F. & Acuner, H.Y. (2024). Orta-ağır zihin engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere yönelik hazırlanan din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programının değerlendirilmesi. *Rize İlahiyat Dergisi*, 27, 49-68.
- Şahin, A., vd. (2020). Zihinsel engelli çocuklarda spora katılımın sosyal beceri gelişimine etkileri. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 236-242.
- Şengül, E. (2008). *Kültür tarihi içinde müzikle tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeprem, M.S. & Özsağır, A. (2017). Dini musiki uygulamalarının hafif düzeyde zihinsel engelli çocukların öz saygısına olan etkisi. *Sobider*, 4(12), 583-588.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, M., & Bulut, R. (2020). Bedensel engellilerin din hizmetlerine erişimlerinde yaşadığı sorunlar: Alaşehir örneği. *Academic Platform Journal of Islamic Researches*, 4(1), 70-85.
- Yükselen, A. İ. (2007). Zihinsel engelli çocukların eğitiminde yaratıcı dramının önemi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2, 236-242.

Importance of Quran Recitation in the Education of Students with Mental Disabilities

Rukiye Gögen, Selahattin Cengiz, Dürdane Bulut

Extended Abstract

Education is a very important element in the individual's self-realization, inclusion in social life, recognition of their own rights and access to these rights. As a requirement of equal opportunities in education, all individuals in the society have the right to education. It is of particular importance that individuals with special needs benefit from this important right that adds value to the individual's life. A significant group among individuals with special education needs consists of individuals with mental disabilities. Mental disability is a condition in which an individual's mental, social, maturity, psychomotor development and functions are constantly slowed down, paused and regressed due to various reasons occurring before, during and after birth. As a result, the individual is 1/4 or more behind compared to his/her peers and cannot benefit from the normal education program. (Özsoy, Özyürek & Eripek, 2002, p. 156).

The right to education for individuals with special education needs is constitutionally guaranteed in Turkey. Article 42 of the Constitution of the Republic of Turkey states that primary education is compulsory for all citizens and that the state will take measures for individuals with special education needs. This issue has also been addressed in international agreements. According to Article 24 of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, it is emphasized that the personalities, talents, creativity, mental and physical skills of individuals with disabilities should be developed to the highest degree; that they should be actively involved in society, that they should not be excluded from education due to their disabilities, that they should receive the support they need within the general education system and that the necessary support and measures should be provided so that they can fully and equally participate in education.

There are quite a lot of studies in different areas on individuals with special education needs. However, studies on individuals with special education needs in the field of religious education are limited, and especially studies on the religious education of individuals with mental disabilities are even more limited. Based on this deficiency in the literature, this study aimed to reveal how Quran recitation affects individuals with mental disabilities.

A case study, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. The sample group of the study consisted of a total of 53 disabled students between the ages of 14-21 who were receiving education at the Niğde Special Education Practice School 3rd Level Directorate. 19 of the students are girls and 34 are boys. Within the scope of the study, the students were given verses 69-104 of Surah Shu'ara. The verses were listened to. In the study, firstly, Quran recitation was opened only in the classes entered with audio devices. After the recitation, the students were taken out of their classes and then taken inside one by one and a few seconds of the recitation they listened to were played back to them and they were made to remember what they listened to. In this way, the students were prevented from hearing and repeating what each other said. Then, the semi-structured interview form questions were asked to the students. The semi-structured interview form used in this study was presented to the criticism of an expert in the field of religious education and two special education teachers. In line with the expert criticism and suggestions, care was taken to keep the questions few and short due to the special situations of the students. The form, which was finalized in line with the criticism, consists of three questions. In this context, the students were asked the following questions; "What is it that you are listening to?" "What went through your mind when you listened?" "What did you feel when you listened?" Since the participants were special individuals, parental permission forms were obtained from their families for the application and an environment of mutual trust was tried to be created by stating that the data collected would remain confidential. After the semi-structured interview form was prepared, this form was shared with the participants' families and special education teachers before the interview. Semi-structured interview forms were applied to the participants and the answers given with the permission of the participants' families were recorded.

As the second stage in the data collection process, the research data were collected with the natural observation technique. In order to describe the reactions of individuals with mental disabilities to the Quran recitation in a more holistic way, an observation form consisting of semi-structured questions was given to the special education teachers in each classroom. First of all, the form requested the observation date, duration, place, subject of the observation, the observer's name and surname information, and the special education teachers were asked to observe the emotions, behaviors and reactions of each student during the recitation and to answer the questions asked to them in writing. The answers given by the students to the semi-structured interview form questions and the records kept by the special education teachers in the observation form were evaluated together for each student. The data obtained with the semi-structured interview form in the study were evaluated with the descriptive analysis technique. First of all, the coding of the data transferred to the text was carried out in the study. As a result of the written records obtained, the students were first grouped according to their mental disability type. In order to hide the students' identity information, the students were given code names according to their disability group. For example, autistic students were assigned as O1, O2;

students with down syndrome were coded as D1, D2; students with mental disabilities other than these were coded as Z1, Z2. The themes of the data collected within the scope of the research were determined and necessary arrangements were made on the themes and coding. The themes obtained as a result of these arrangements were collected under common headings. The answers given by the students and the records kept by the special education teachers were examined comparatively for the consistency of the research. The information obtained was presented directly to the reader, and interpretations and explanations were made within the scope of the cause-effect relationship on the interviews.

As a result of the research, student responses, teacher observation reports and family opinions were evaluated together and the themes of "Recognizing the Religious Content", "Behavioral Response", "Emotional Response", "Meaningless Response", "Non-Reaction", "Perceiving the Difference with Music", "Establishing Similarity with Music", and "Impact of Home Environment" were determined regarding the effect of Quran recitation on individuals with autism.

A total of five themes were determined regarding the effect of Quran recitation on individuals with Down syndrome as "Recognizing the Religious Content", "Behavioral Response", "Emotional Response", "Perceiving the Difference with Music", and "Impact of Home Environment" by evaluating student responses, teacher observation reports and family opinions together. Student responses, teacher observation reports and family opinions were evaluated together and a total of five themes were determined regarding the effect of Quran recitation on individuals with Down syndrome, namely "Recognizing Religious Content", "Behavioral Response", "Emotional Response", "Perceiving Differences with Music" and "Impact of Home Environment". As a result of the research, it was observed that the majority of children with various types of mental disabilities expressed the Quran recitation they listened to with various religious concepts. This reveals that the individuals subject to the study have a religious concept map in their minds. It was determined that many individuals with mental disabilities showed the act of remaining silent and listening with their verbal reactions to Quran recitation and the start of recitation, and especially students with Down syndrome gave more emotional reactions. This shows that Quran recitation has a positive effect on the individual. The study needs to be expanded in order to better analyze the state of calm observed during recitation and to understand its contributions in terms of education. Within the scope of this research, it has been revealed that Quran recitation has a particularly calming effect on individuals with mental disabilities. Based on the effects of music on human emotions, Quran recitation can also be included in the education of these individuals with special education needs in order to relax emotionally, calm down and control their emotions. Quran recitation can be offered as an additional support in education for disabled individuals to adapt better to social life, to exhibit behaviors that are compatible with their environment

and to be at peace with themselves. Within the scope of this research, it has been observed that most students are not familiar with Quran recitation. This situation shows that the Quran course was not selected in the curriculum of the sample group in which the research was conducted. As the number of students taking the elective Quran course included in the education program of individuals with special education needs increases, the effect of Quran recitation on these students will be revealed more strongly. The increase in studies on the effect of Quran recitation on individuals with special education needs may also increase the families' desire to choose this course.